

Józef Kądzielski

"Z badań klasy robotniczej i inteligencji", red. Jan Szczepański, Łódź 1958 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 13/2, 196-198

1959

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

leczno-ekonomicznym ustalającym place. W obu tych pracach znajdziemy bardzo bogaty materiał socjologiczny dotyczący liczebności opisywanych kategorii społecznych, spełnianych przez nie funkcji, form organizacyjnych, udziału w życiu społecznym i politycznym. Zarówno *les cadres* jak i *les fonctionnaires* przedstawiają dwie różne, i na zachodzie wyraźnie oddzielone, kategorie najemnych pracowników umysłowych, z tym, że *cadres* są znacznie bliżej ośrodków decyzji, posiadają szerszy zakres działalności i większą samodzielność. Pozycja społeczna urzędników w znacznej mierze wyznaczona jest przez ich sytuację ekonomiczną. Studiując w jaki sposób akcja samych urzędników poprzez udział w partiach politycznych, związkach zawodowych itp. przyczynia się do ustalenia wysokości plac, autorzy rzucają istotne światło na zachodzące procesy społeczne. Zwłaszcza praca A. Tiano jest pod tym względem bardzo interesująca.

Wymienione powyżej cztery książki są przykładem długiej serii prac socjologicznych i ekonomicznych zajmujących się rozwojem warstwy najemnych pracowników umysłowych. Jest to proces o wielkiej doniosłości społecznej. Liczba samych *agents des services publics* wzrosła we Francji z 469 000 w r. 1914 do 1 044 000 w r. 1957, czyli o 122%. Gdyby w to włączyć wszystkich pracowników umysłowych to okazuje się, że liczba ta wzrasta zawrotnie. Podobnie przebiega ten proces we wszystkich krajach zindustrializowanych. Dlatego postawy społeczno-polityczne, ideologia, ideały i dążenia tej warstwy budzą takie zainteresowanie. Stawia się także pytanie: jaka jest nowa struktura społeczna, która zaczyna się zarysowywać wskutek ich rozwoju. Czy warstwa ta przekształci się w nową, ważną klasę? Czy ci urzędnicy, zazwyczaj zastraszeni, zależni, szukający awansu i drogi wwyż poprzez lojalność i posłuszeństwo, wdrożeni do myślenia w kategoriach hierarchii, mogą stać się nową i samodzielną siłą społeczno-polityczną?

Omwawiane powyżej książki nie dają odpowiedzi na te pytania, ale są przyczynkiem do poznania zachodzących procesów i wnoszą pewne dane opisowe, które wraz z przyszłymi badaniami pozwolą problemy te rozwiązać.

Jan Szczepański

Z BADAŃ KLASY ROBOTNICZEJ I INTELIGENCJI. Łódź 1958, ss. 220.
Praca zbiorowa pod red. Jana Szczepańskiego.

Revolucja, która nastąpiła w Polsce po wyzwoleniu, zmieniła strukturę polskiego społeczeństwa w całości jak również strukturę jego poszczególnych części składowych: klas i warstw społecznych. Badanie charakteru owych zmian i wynikających z nich konsekwencji jest sprawą istotną dla poznania zasięgu rewolucji w Polsce. Zaniedbania na tym odcinku badań są duże i w socjologii, i w innych dziedzinach nauki.

Tom studiów wydany pod redakcją prof. Szczepańskiego dostarcza nowych materiałów socjologicznych do poznania zasięgu polskiej rewolucji na przykładzie zmian w strukturze klasy robotniczej i inteligencji.

Na tom składają się studia opracowane w Zakładzie Badań Socjologicznych Instytutu Filozofii i Socjologii PAN pod kierunkiem jego kierowników: prof. Hochfelda i prof. Szczepańskiego, redaktora niniejszego tomu. Przypatrzmy się niektórym problemom podjętym w różnych studiach i wynikającym z nich wnioskom dla dalszych badań.

Tom otwiera Wstęp, pióra prof. J. Szczepańskiego, w którym m. in. pisze on o tym, że w „dyskusji towarzyszącej tworzeniu Zakładu postanowiono skupić uwagę na dwóch wielkich procesach społecznych, a mianowicie przekształcaniach zachodzących w klasie robotniczej i tworzeniu nowej inteligencji [...] Socjologiczna problematyka tych badań dotyczy [...] spraw ruchliwości społecznej w Polsce, zmian w uwarstwieniu, tworzeniu się nowych wzorów społecznych i kulturowych”.

Pierwsze ze studiów zamieszczonych w tomie, napisane przez Jana Malanowskiego, Adama Sarapatę i Stefana Szostkiewicza, nosi tytuł: *Karta indywidualna jako narzędzie badań struktury załogi zakładu przemysłowego*. Autorzy omawiają techniki badań prowadzonych w Fabryce Samochodów Osobowych w Warszawie na Żeraniu jak również przedstawiają plan poszukiwań Zakładu Badań Socjologicznych w zakresie przekształceń w klasie robotniczej, w jej starym i młodszym pokoleniu. Z tego zakresu badań w tomie zamieszczono następujące studia: Stefan Jaśkiewicz, *Próba badań struktury załogi wybranego zakładu przemysłu bawełnianego w Łodzi*; Halina Białkówna, Irena Majchrzakowa, Renata Tulli, *Postawy robotników Fabryki Samochodów Osobowych wobec organizacji społecznych różnego typu*; Maria Jarośnińska, Halina Najduchowska, *Młodzież robotnicza wobec Związku Młodzieży Polskiej w okresie kryzysu*.

Pozostałe studia zamieszczone w tomie dotyczą drugiego z wielkich procesów społecznych, które miały miejsce w Polsce po wyzwoleniu: był to proces tworzenia nowej inteligencji, nowej w dwojakim sensie: w sensie społecznego pochodzenia i ideologicznej postawy. Oczywiście proces miał przedstawiać się tak w swych założeniach, jak on wygląda w rzeczywistości dowiadujemy się z następujących studiów: Salomei Kowalewskiej i Zdzisława Kowalewskiego, *Losy absolwentów Technikum Włókienniczego dla robotników*; Jana Woskowskiego, *Absolwenci kierunku historii Uniwersytetu Łódzkiego i ich praca zawodowa oraz Zdzisławy Brzozowskiej, Absolwenci Studiów Bibliotekoznawczych Uniwersytetu Łódzkiego i ich praca zawodowa*.

Poniżej nie będziemy zajmować się wszystkimi zagadnieniami omawianymi w poszczególnych studiach, lecz zatrzymamy się nad dwoma z nich dotyczącymi klasy robotniczej i inteligencji. Jakim przekształceniom uległa na skutek rewolucji w Polsce klasa robotnicza przedstawia Jaśkiewicz w swym studium opartym na zbadaniu pewnej społecznej zbiorowości. Można mieć do autora w pewnym sensie żal że nie posłużył się w doborze zbiorowości metodą reprezentacji, co nadałoby wynikom ogólniejszy charakter. Nie mniej uzyskane dane są ciekawe, wskazują one bowiem na przemiany, jakie nastąpiły w społecznym składzie załogi jednego z oddziałów w łódzkim zakładzie przemysłu bawełnianego. Badania prowadzono w oparciu o personalne karty robotników znajdujące się w posiadaniu zakładu oraz w oparciu o wywiady prowadzone według z góry ustalonej listy pytań. W pierwszym wypadku zbadano 411 osób, w drugim 316 osób. Różnice między poszczególnymi kategoriami społecznymi są niewielkie, z wyjątkiem jednej wynoszą mniej niż 5%, stąd wnioski mogą być rozciągnięte na całą badaną zbiorowość. Jak przedstawia się jej skład społeczny. Kategorie robotników oraz ich żony i dzieci wynosiły 60,4%; inni z miasta i dzieci innych z miasta 15,9%; ludzie ze wsi przybyli do przemysłu po wyzwoleniu 23,7%. Każda z części składowych wniosła do klasy robotniczej różne treści polityczne, społeczne i kulturowe. Wszystkie dane zawarte w tabelach przedstawione są z punktu składu społecznego badanych. Dane są interesujące, szkoda tylko, że autor w studium ograniczył się do ilościowej charakterystyki zbiorowości, a nie wprowadził do niej jakościowych elementów, jak to sugeruje ogólny plan badań. Problemy są istotnie ważne: czy i w jaki sposób z mozaiki wzorów i tradycji politycznych, społecznych i kulturowych, które wniosły z sobą w szeregi klasy robotniczej różne kategorie społeczne, w warunkach społecznego środowiska miasta i zakładu, tworzy się jedna wspólna całość.

Na powyższe problemy niewiele światła rzucają dalsze dwa studia z tego zakresu, ponieważ przyjęto w nich inny punkt wyjścia. Studia H. Białkówny i innych oraz M. Jarośnińskiej i innych analizują zebrany materiał z punktu widzenia postaw, a nie społecznego składu badanej zbiorowości. Jako pierwsze tego rodzaju badania w Polsce zasługują one na baczną uwagę.

Pozostałe studia dotyczą drugiego z podstawowych procesów: tworzenia się nowej inteligencji. Studium Kowalewskich stanowi fragment większej pracy opracowanej wspólnie, natomiast studia Woskowskiego i Brzozowskiej stanowią dwa fragmenty pracy zbiorowej. Studium Kowalewskich poświęcone jest problemowi społecznego awansu robotników na podstawie losów absolwentów technikum włókienniczego. Awans miał być olbrzymi, okazało się jednak, że nie dla wszystkich. W miarę zapełniania się wyższych stanowisk absolwenci zajmowali stanowiska coraz niższe, a część z nich zawodowo nie awansowała w ogóle, podczas gdy pierwsze roczniki absolwentów robiły karierę. Na podstawie zbadania 161 absolwentów z 1949 roku okazuje się, że przed wstąpieniem do technikum najwięcej wśród nich było robotników — 91 osób, i mistrzów — 50 osób, którzy byli prawdopodobnie awansowanymi robotnikami. W nakazie pracy otrzymali oni stanowiska: byli robotnicy — technika (20), asystenta kierownika (56) i kierownika (15); byli mistrzowie: jeden nie awansował, został mistrzem, pozostali objęli stanowiska technika (6), asyst. kierownika (32) i kierownika (11).

W dalszej karierze zawodowej nie wszystkim absolwentom powiodło się: część z nich awansowała, część została zdegradowana. Z byłych robotników w okresie prowadzenia badań stanowiska dyrektorów zajmowały 4 osoby i również 4 osoby pracowały na stanowiskach mistrzów. Podobnie przedstawiały się sprawy, jeżeli chodzi o byłych mistrzów: 5 zajmowało stanowiska dyrektorów i tyleż samo pracowało w charakterze mistrzów. Można zauważyć jeszcze jedno zjawisko: w nakazie pracy prawie wszyscy absolwenci rocznika 1949 otrzymali stanowiska w zakładach pracy, w okresie badań duża ich część pracowała w charakterze urzędników w różnego rodzaju instytucjach nadzoru przemysłowego, jak Centralne Zarządy, ministerstwa i inne.

Studia Woskowskiego i Brzozowskiej obejmują problematykę pracy zawodowej, materialnych warunków życia, życia społecznego i kulturalnego oraz aspiracji życiowych byłych studentów dwóch kierunków studiów Uniwersytetu Łódzkiego. Dotyczą one problemu kształtowania się nowej inteligencji ludowej poprzez wyższą szkołę, a więc drogą tradycyjną.

Siedem studiów zgromadzonych w zbiorowym tomie wprowadza nas raczej w problematykę badań niż referuje ich ostateczne wyniki. Niektóre z badań przedstawione w studiach podjęte zostały w wyniku aktualnego zapotrzebowania, jak np. badania Jarosińskiej i Najduchowskiej. Po ukończeniu zaś na skutek presji dziejów stały się już tylko historycznym przyczynkiem. Tom zasługuje na uwagę, jeżeli nie z punktu merytorycznych wyników, to z punktu problematyki i metody pierwszych tego rodzaju badań w Polsce po wyzwoleniu.

Badania oparte były na materiałach oficjalnych i ankietych. Z punktu widzenia dalszych badań dobrze byłoby porównać dane uzyskane przy pomocy tych dwóch metod ze względu na ich wiarygodność.

Józef Kądzielski

NARÓD I NARODOWOŚCI

Florian Znaniecki, MODERN NATIONALITIES. A sociological study. The University of Illinois Press in Urbana, 1952, ss. 196 + XVI.

Praca zmarłego niedawno w Stanach Zjednoczonych wybitnego socjologa polskiego prof. Floriana Znanieckiego pt. *Współczesne narody* stanowi — jak stwierdza autor w Przedmowie — streszczenie wyników badań socjologicznych, zapoczątkowanych przez niego w 1917 roku. Zakres problemów zawartych w tej pracy, opartej na analizach porównawczych